

نگارش: مهدی - یوسف زاده

سازمان قضائی

فیلسوف فرانسوی منتسکیو در کتاب روح القوانین (فصل ششم از کتاب ۴) اصل تفکیک و استقلال قوای سه گانه (مقننه - مجریه - قضائیه) را طرح و رواج میدهد. مطابق این اصل این سه قوه باید کاملاً از یکدیگر مجزی بوده و هیچیک در دیگری دخالت و اعمال نفوذی نمایند.

قانون اساسی ایران نیز مانند قانون اساسی فرانسه این اصل را پذیرفته است و اگر اصل هشتماد قانون اساسی (رؤساء و اعضای محاکم عدلیه بترئیبی که قانون عدلیه معین میکند منتخب و بموجب فرمان همایونی منصوب میشوند) دیده میشود که بر رئیس قوه مجریه حق دخالت در قوه قضائیه داده شده است در عوض اصل هشتماد - و یکم (هیچ حاکم محکمه عدلیه را نمیتوان از شغل خود موقتاً یا دائماً بدون محاکمه و ثبوت تقصیر تغییر داد مگر اینکه خودش استعفاء نماید) و اصل هشتماد و دوم (تبدیل مأموریت حاکم محکمه عدلیه ممکن نمیشود مگر برضای خود او) این تقیصه را بر طرف کرده و از اعمال نفوذ قوه مجریه در قوه قضائیه ممانعت بعمل آورده است. وزیر دادگستری بررأس قوه قضائیه قرار گرفته. گرچه از مأمورین قوه مجریه است ولی هنگامیکه بمقام وزارت دادگستری یعنی ریاست قوه قضائیه رسید در واقع مقامی برتر و شامخ تر از سایر وزراء احراز خواهد کرد و یک استقلال و آزادی عملی در حدود قانون بدست خواهد آورد. چه اگر غیر از این باشد یعنی همچنانکه سایر وزراء تحت نفوذ و مطیع رئیس قوه مجریه هستند رئیس قوه قضائیه نیز مطیع و استقلال نداشته باشد استثنائی بر اصل تفکیک قوا وارد شده است.

بنا بر این بموجب قانون وزیر دادگستری استقلالی دارد که سایر وزراء ندارند و اوست که استقلال قوه قضائیه را حفظ و از اعمال نفوذ قوه مجریه جلوگیری مینماید اصل هشتماد و نهم قانون اساسی که میگوید (دیوانخانه عدلیه و محکمه ها وقتی

احکام و نظامنامه های عمومی و ایالتی و ولایتی و بلدی را مجری خواهند داشت که مطابق باقانون باشند) درجه اهمیت و قدرت قوه قضائیه را در برابر قوه مجریه بخوبی آشکار میسازد.

قوه قضائی با وزارت دادگستری بموجب ماده ۱ اصول تشکیلات دادگستری
به اداره کل تقسیم میشود از این قرار :

۱ - اداره کل امور قضائی .

۲ - اداره کل امور اداری .

۳ - اداره کل ثبت اسناد و املاک .

هریک از این ادارات را یک مدیر کل اداره میکند که جمعاً تابع یک نفر معاون میباشد و او نیز بنوبه خود تابع رئیس قوه قضائیه یعنی وزیر دادگستری خواهد بود.

بنا بر اصل هفتاد و یکم قانون اساسی : دیوان عدالت عظمی و محاکم عدلیه مرجع رسمی تظلمات عمومی هستند. و بنا بر اصل هفتاد و چهارم قانون اساسی هیچ محکمه ممکن نیست منعقد گردد مگر بحکم قانون .

با این مقدمه اکنون بذکر سازمان قضائی یعنی انواع محاکم و تعداد آنها خواهیم پرداخت :

بموجب قانون اصول تشکیلات دادگستری محاکم بدو نوع عمومی و اختصاصی تقسیم میشوند :

محاکم عمومی

محاکم عمومی دو درجه است : ابتدائی (دادگاه شهرستان) و استیناف (دادگاه استان)

برای سهولت جریان و تسویه امور و عدم تراکم دعاوی در محاکم ابتدائی (دادگاه شهرستان) محاکمی بنام صلحیه (دادگاه بخش) در نقاطیکه مقتضی باشد قرار میدهد .

ما فوق محاکم مذکور یعنی دادگاه بخش و شهرستان و استان دیوان کشور است که در پایتخت تشکیل میشود .

بموجب ماده ششم تقسیمات کشور ایران از حیث تأسیس محاکم دادگستری بقرار ذیل است : حوزه بخش . حوزه شهرستان . حوزه استان .

حوزه بخش عبارت از قسمتی از خاک ایران است که در قلمرو يك دادگاه بخش قرار گرفته است و اکنون در ایران ۱۲۴ دادگاه بخش وجود دارد .

حوزه شهرستان عبارت از قسمتی از خاک کشور ایران است که در قلمرو يك دادگاه شهرستان قرار گرفته و اکنون کشور ایران دارای ۳۷ دادگاه شهرستان است که مجموعاً ۵۶ شعبه دارند .

حوزه استان عبارت از قسمتی از خاک کشور است که در قلمرو يك دادگاه استان واقع است و اکنون کشور ایران دارای ۸ دادگاه استان که مجموعاً دارای ۲۲ شعبه و دادگاهها به ترتیب در شهرهای : تهران - تبریز - کرمانشاه - اهواز - شیراز - کرمان - مشهد و اصفهان تشکیل شده است .

دادگاههای بخش و شهرستان و استان بماهیت دعوی رسیدگی میکنند ولی دیوان کشور در غیر مواردی که قانون استثناء کرده (محاکمه وزراء) داخل ماهیت دعوی نشده فقط حق نقض و ابرام احکام و نظارت در محافظت قانون و اجرای آن را بالسویه در تمام دادگاههای دادگستری دارد .

محاکم اختصاصی

محاکم اختصاصی آنستکه بهیچ امری حق رسیدگی ندارد غیر از آنچه قانون صراحتاً اجازه داده است .

محاکم اختصاصی که اکنون وجود دارد از اینقرار است :

۱ - دادگاه شرع - بموجب اصل هفتاد و یکم قانون اساسی قضاوت در امور شرعیه با عدول مجتهدین جامع الشرایط است .

بنابراین بموجب قانون محاکم شرع از محاکم اختصاصی و برای فصل دعاوی و انجام اموری تشکیل میشود که بموجب قوانین موضوعه مملکتی از وظائف محاکم شرع است.

محکمه شرع در تهران تشکیل شده ولی در سایر نقاط وظایف این محکمه را محاضر انجام میدهند زیرا بموجب ماده ۴ در حوزه‌هایی که وزارت دادگستری محکمه شرع تشکیل نداده محضر قائم مقام محکمه شرع خواهد بود.

۴ - دیوان کیفر کارکنان دولت - این دیوان در مرکز تشکیل میشود و عده شعب آن را وزارت دادگستری تعیین خواهد کرد. اکنون دارای سه شعبه است.

این دیوان بموجب ماده ۱ اصلاح شده در آذر ۱۳۱۰ بکلیه جرم‌هایی که مستخدمین دولتی و مملکتی و بلدی بمناسبت شغل دولتی و مملکتی و بلدی مرتکب شده یا بشوند باستثناء جرم‌هایی که مستلزم مجازات اعدام است رسیدگی خواهد کرد خواه مستخدم رسمی باشد یا غیر رسمی.

هر یک از شعب دیوان جزا در غیر اوقات جلسه مقدماتی یا محاکمه امور مربوطه بصلاحت مخصوص دیوان جزا میتواند بعنوان شعبه استیناف (دادگاه استان) بسایر امور جزائی که در حدود صلاحیت دادگاه استان مرکز است مطابق اصول محاکمات جزائی و سایر مقررات قوانین عمومی نیز رسیدگی نماید در این موارد صاحب‌منصبان پارک دیوان جزا وظایف صاحب‌منصبان پارک دادگاه استان را انجام خواهند داد.

اکنون برای اینکه این مقاله مختصر کامل شود و از سازمان قضائی بتوان با یک نظر اطلاع پیدا کرد جدولی از انواع دادگاههای عمومی و عده شعبات آنها ترتیب داده شده است و برای اینکه از نظر جغرافیائی نیز محل وقوع دادگاهها معلوم باشد نقشه نیز ترتیب داده شده که در روی آن هر دادگاهی باعلامت مخصوص دیده میشود.

چنانچه از نقشه برمیآید در نقاط شمالی و باختری ایران بیشتر دادگاه دیده میشود تا در نقاط خاوری و جنوبی و مرکزی و این امر البته بستگی با آبادانی و زیادبودن جمعیت آن نقاط دارد. زیرا در هر نقطه که عده نفرات زیادتر باشد تماس و منافع نیز بیشتر خواهد بود و

انواع دادگاههای عمومی و عدّه شعبات آنها

تعداد دادگاههای بخش	تعداد شعب دادگاههای شهرستان	تعداد دادگاههای شهرستان و محل آنها	تعداد شعب دادگاههای استان	دادگاههای استان
۲۱	۸	۱- دادگاه شهرستان تهران	۸	دادگاه استان ۲ و ۱
۱	۱	۲- > > قزوین		
۱	۱	۳- > > زنجان		
۷	۳	۴- > > رشت		
۳	۱	۵- > > قم		
۴	۱	۶- > > اراک		
—	۱	۷- > > کاشان		
۱	۱	۸- > > سمنان		
—	۱	۹- > > شاهرود		
۱	۱	۱۰- > > ساری		
۳	۱	۱۱- > > بابل		
۱	۱	۱۲- > > گرگان		
۸	۳	۱- > > تبریز	۲	دادگاه استان ۳ و ۴
۶	۱	۲- > > اردبیل		
۱	۱	۳- > > خوی		
۲	۱	۴- > > رضائیه		
—	۱	۵- > > مراغه		
۲	۱	۶- > > مهاباد		
۵	۲	۱- > > کرمانشاه	۲	دادگاه استان ۵
۱	۱	۲- > > سنندج		
۴	۱	۳- > > ملایر		
۳	۱	۴- > > همدان		
۴	۱	۱- > > اهواز	۲	دادگاه استان ۶
۳	۱	۲- > > آبادان		
—	۱	۳- > > خرم آباد		
۲	۱	۴- > > بروجرد		
۸	۳	۱- > > شیراز	۲	دادگاه استان ۷
۷	۲	۱- > > کرمان		
۳	۱	۲- > > یزد	۱	دادگاه استان ۸
۶	۳	۱- > > مشهد	۳	دادگاه استان ۹
۲	۱	۲- > > قوچان		
۴	۱	۳- > > تربت حیدری		
—	۱	۴- > > بیرجند		
—	۱	۵- > > نیشابور		
۲	۱	۶- > > زابل		
۱	۱	۷- > > سبزوار		
۷	۳	۱- > > اصفهان	۲	دادگاه استان